

Negatiivisen ajattelun voima

Sami Pihlström, *Ota elämä vakavasti. Negatiivisen ajattelun opas. Helsinki: Ntamo 2018, 272 sivua.*

Sami Pihlströmin tuore kirja tarkastelee elämänfilosofian näkökulmasta ihmiselämän, kulttuurin ja yhteiskunnan negatiivisia puolia, kuten syyllisyyttä, kärsimystä, köyhyyttä, addiktioita, so-
taa, kuolevaisuutta ja esimerkiksi jumalan poissaoloa. Aiheet liittyvät toisin sanoen inhimillisen elämän varjopuoliin. Kirjan nimeä ei pidä kuitenkaan ymmärtää kirjaimellisesti. Kyse ei ole vain negatiivisesta ajattelusta ja sen korostamisesta, vaan paremminkin siitä, että negatiivisuus on keino lähestyä maailma vakavasti ja tuoda esille monien asioiden kiistämätön arvo. Tavoitteena on toisin sanoen tuoda esille negatiivisuus kehiksenä, joka asettaa ihmiselämälle rajat, kirkastaa myönteisten asioiden arvon ja tuo mukanaan myös eettisen näkökulman. Vaikka kirjan avoin lähtökohta on yltiöpositiivisen psykologian ja elämänfilosofian kritiikissä, mikään käytännön opas se ei ole samassa mielessä kuin Svend Brikmannin muutama vuosi sitten suomennettu, vielä suuremmin self-help-kirjallisuuden eli elämäntaidon oppaiden kritiikki *Pysylujana*. Tässä

teoksessa pysytellään kaiken aikaa yleisellä eksistentiaalisella tasolla.

Kirja on aikaisemmin julkaistuita esitelmistä ja kirjoituksista muokattu esseekokoelma. Johdannon ja loppupäätelmien välissä on kaiken kaikkiaan 12 lukua, joiden rakenne on läpi kirjan samankaltainen. Pihlström lähtee liikkeelle yleisemmästä näkökulmasta, tuo mukaan filosofisia käsitteitä, täsmentää teeman sisältöä ja ottaa aina myös esille konkreettisempia esimerkkejä. Yleisellä tasolla kirjan esseet käsittelevät moraalialia ja moraalista toimintaa syyllisyyden näkökulmasta (1–3), moraalien erityiskysymyksiä (4–7), elämän rajallisuutta ja kuolevaisuutta (8–9) sekä pahuutta ja kärsimyksen ongelmaa (10–13). Mitään erityistietoja filosofiasta ei kuitenkaan vaadita, sillä kyse on laajalle yleisölle suunnatusta teoksesta, jonka tavoitteena on lähinnä argumentoida negatiivisen ajattelun ansioiden puolesta. Samalla mukana on kuitenkin myös paljon yleistä pohdintaa elämänfilosofisista teemoista, pragmatismien perinteen merkityksestä ja uskonnonfilosofiasta, joka on Pihlströmin professuurin erityisala. Kokonaisuutena kirjasta välittyy oppinut, mutta samalla monella tavalla mietitty näkemys nykykulttuurin ongelmista.

Kirjan alkupuoli tarjoaa aineksia negatiivisuuden, moraalisuuden ja syyllisyyden käsitteiden monipuoliselle filo-

sofiselle tarkastelulle. Pihlström kritisoi liiallista positiivisuutta, empaattisuutta ja myötäelämistä korostavia näkemyksiä, koska niillä on taipumus lakaista kiinnostavat eksistentiaaliset ongelmat maton alle. Esimerkiksi syyllisyys tarjoaa lähtökohdan pohtia ihmiselämää, mutta syyllisyyden yleisempi sisältö tulee erottaa sen rikosoikeudellisesta, poliittisesta, moraalista tai metafyyysisestä muodosta. Pihlströmin tarkastelu liikkuu nimenomaan lähinnä negatiivisuuden yleisessä merkityksessä filosofiselle analyysille ja syyllisyyden metafyyysisessä tasossa. Samalla Pihlström rajaa myös tarkemmin kirjansa tavoitteeksi elämänfilosofian elvyttämisen filosofisessa tutkimuksessa. Moraali nähdään tässä elämänfilosofian yhdeksi pääteemaksi. Vastaavasti moraalialia ei voi olla ilman syyllisyyden käsitettä tai sitä koskevaa kokemusta. Toisten kunnioittaminen viimein tarkoittaa heidän määrittelyään samaan moraaliseen maailmaan kuuluviksi olennoiksi, jotka voivat olla kärsijöitä tai moraalisesti syyllisiä. Muiden eläinten kuin ihmisten kärsimystä Pihlström ei käsittele, vaikka siitä on paljon kirjoitettu eläinetiikassa.

Moraalien erityiskysymyksiä koskevat esseet ovat muita lyhempiä ja tarkemmin tiettyyn erityiseen asiaan liittyviä. Liikkeelle lähdetään vaurastumisen ja köyhyyden moraalifilosofisesta poh-

dinnasta, sen jälkeen siirrytään alkoholiin ja addiktioihin, sotaan ja sankaruuteen sekä lopuksi päädytään pohtimaan valtion harjoittamaa vallankäyttöä. Tar kastelun luonteesta johtuen Pihlström lähestyy valitsemiaan erityiskysymyksiä konkreettisemmin ja niiden luonnetta filosofisesti problematisoiden. Kiinnostava on esimerkiksi hänen analyysinsä alkoholista ja addiktioista, joita ei pidä palauttaa vain yksilötason ongelmiksi. Addiktioista ovat olleet kiinnostuneita myös filosofit, sillä erityisesti heikkoahtoisuuden eli akrasian ongelma liittyy riippuvuuksiin. Akrasian mukaan ihmiset tietävät, mikä on oikein, mutta saattavat silti toimia väärin eli syyllistyä esimerkiksi päihteiden väärinkäyttöön. Pihlström sivuaa tätä teemaa, mutta toteaa, että itsekontrollin ongelma on laajemmin yhteisöllinen ja koko elämänmuodon ongelma. Sodan kohdalla hän taas tuo esille sen, miten sodan oikeutus ei ole suinkaan yksiselitteinen asia, eikä sotaa pitäisi mystifisoida sankaruuspuheella, kuten puolustusvoimien entinen komentaja Gustav Hägglund on tehnyt.

Elämän rajallisuutta ja kuolevaisuutta koskevissa tarkasteluissa Pihlström sukeltaa ensimmäiseksi ympäristöfilosofisiin teemoihin ja yllättävästi jopa viljelemiseen inhimillisen elämän yhtenä ulottuvuutena. Viljeleminen ja puutarhan hoito sisältävät hyveitä, jotka ovat

tärkeitä elämässä, kuten huolenpidon ja toivon. Samalla luonto opettaa näkemään elämän väliaikaisuuden sekä syntymisen ja kuoleman jatkuvan kiertokulun. Käytännössä viljely toimii kirjassa yhtenä esimerkkinä siitä, miten tiettyä ihmiselämän puolta tarkasteleminen voidaan löytää yleisempi näkökulma. Vastaavasti kuolevaisuus osoittaa kaikkien ponnistusten mielettömyyden, kun kaikki kuitenkin päättyy aikanaan. Ihmisen kyky ymmärtää oman elämänsä rajallisuus on silti myös lähtökohta elämän kunnioittamiselle. Vaikka kuolemattomuus voisi tuntua vaihtoehtona kiinnostavalta, Pihlström korostaa analyysissään sitä, että se voisi aiheuttaa isoja ongelmia. Kuolevaisuus osoittaa, että elämä päättyy joskus ja että ihminen voi rajallisessa mielessä olla myös subjekti elämässään. Kuolemattomuus sen sijaan riistäisi nämä ominaisuudet, eikä ihmiselämän pidentäminen ole siksi yksistään myönteinen asia.

Pahuutta ja kärsimystä pohtiessaan Pihlströmin lähtökohtana ovat teodikean ja antiteodikean käsitteet. Teodikean kysymys liittyy siihen, miksi maailmassa on niin paljon pahaa, vaikka Jumala on hyvä. Tavoitteena on toisin sanoen löytää pahalle selitys tai tehdä se ymmärrettäväksi. Pihlström ei itse pidä tätä ajattelua kovin hedelmällisenä, koska teodikea ei tunnista kärsimyksen to-

dellisuutta ja ota vakavasti uhrin kärsimystä. Hän itse kannattaakin antiteodikeaa eli kärsimyksen ja niiden uhrien näkökulman tunnustamista, joka voi olla myös moraalisen ajattelun ehto. Kärsimystä ei yksinkertaisesti sanottuna voida poistaa kulttuurista ja yhteiskunnasta. Antiteodikean mukaisen ajattelun ansio on tässä mielessä se, että sen kautta tavoitetaan moraalisesti vakava näkökulma ihmiselämän pahuuteen ja kärsimykseen. Kuten Pihlström mainitsee, tämän teeman klassinen muotoilu löytyy Jobin kirjasta. Siinä Jobin läheiset antavat hänen tilanteelleen erilaisia teodikean mukaisia selityksiä, kun Job itse taas on täysin ymmällään menetystensä johdosta. Kaikissa kirjansa loppuosan kaikissa esseissä Pihlström käsittelee teodikean ja antiteodikean filosofista problematiikkaa ja osoittaa myös argumentaation tasolla monipuolisesti ongelman merkityksen.

Julkisen keskustelun sisältö olisi varmasti täysin toinen, jos lähtökohtana olisi vakava asenne luontoa, eläimiä, toisia ihmisiä, politiikkaa, taloutta ja yhteistä tulevaisuutta kohtana. Tällaista, enemmän ihmiselämän eksistentiaalista rajallisuutta koskevaa pohdintaa on varmasti kaivattu filosofeilta ilmastomuutoksen ja totuudenjälkeisen ajan kynnyksellä ihmiskunnan perikadon jo hämmöttäessä. Historian ironiaa on, että ek-

sistentialismi syntyi suuntauksena toisen maailmansodan jälkeen, kun kaikki sodan julmuudet tulivat yleiseen tietoon. Pihlströmille itselleen keskitysleiri ja holokausti ovatkin negatiivisen ajattelun kannalta tärkeitä metaforia, koska ne osoittavat tilanteen, jossa kaikki moraaliset yhteisön rakenteet tuhoutuivat. Kirjan lukemisen jälkeen voi itse kukin voiko pohtia, mikä on kukoistusfilosofian perintö. Sen henkilökeskeinen ja yltiöpositiivinen hehkutus ei ikävä kyllä anna juu-

ri mitään aineksia vaikeampien kulttuuristen ja yhteiskunnallisten kysymysten pohdintaan. Pihlströmin tarkastelu sen sijaan tuo esille sen, miten negatiivisuuden menetelmällä on mahdollista avata laajoja näköaloja moraalien, kulttuurin ja yhteiskunnan tilanteeseen. Holokaustiin ehkä tuo vielä omaa syvyyttään paahuuden muodossa se, että Eichmann ei suinkaan ollut harmiton pahan banaalisuuden edustaja, vaan teoillaan avoimesti kerskunut ja ylpeillyt hahmo, ku-

ten Bettina Stagneth totesi Arendtia kritisoivassa ja kohua herättäneessä tutkimuksessaan muutama vuosi sitten (*Eichmann before Jerusalem: The Unexamined Life of a Mass Murderer*, 2014).

Pekka Kuusela

Kirjoittaja on YTT ja toimii yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden laitoksella.